

♦♦♦ BODORNÉ SZENT-GÁLY ERZSÉBET

Művészi gondolatok Leonardo da Vinci Mona Lisa képéről

Anno Domini MD: a Megváltó születésének másfélezredik évfordulója. A nyugati kereszténység ekkor még teljesen egységes, és a római pápa irányításával készül a szent esemény méltó megünneplésére.

A zarándokok tömegeinek fogadására már jóelőre felkészítik a főként Jézus és Mária ereklyéit őrző szent helyeket. Maguk az ereklyék általában nem láthatók, de különleges alkalmakkor – így most is – kihelyezik őket méltó tiszteletre.

Krisztus halotti leple 1453-ban a savoyai hercegi családhoz került. Anna hercegnő Chambéry-ben kastélyának újonnan épült kápolnájában helyezte el. A relikviát ezüst kazettában őrizték,¹ de az 1500-as szentév alkalmával bizonyára kivették onnan, és láthatóvá tették a zarándokok számára.

A Szent Keresztkorábban elrejtett felirattábláját a római Santa Croce in Gerusalemme templomában találták meg 1492. február 1-jén, amikor a templomot felújították. Az apsziszmozaik restaurálásakor került elő egy kis fülkében, egy Titulus Crucis feliratú téglá mögül.² Maga az ereklye diófából készült 2,6 cm vastag, 25x14 cm méretű falap, amelyen háromsoros felirat látható héber, görög és latin nyelven. Mindhárom felirat jobbról balra olvasandó. Eredetileg jóval nagyobb volt a felirattábla, Rómába már csak töredéke jutott el.

A szintén római Santa Maria Maggiore-bazilika két jeles ereklyét is őrzött: a betlehemi jászlat és Szűz Mária Szent Lukács által festett portréját. A jászolereklyét őrző régebbi tabernákulum párdarabjaként a XIII. század végétől egy márvány tabernákulumban kapott helyet a Mária-kép. Általában el volt zárva, de bizonyos alkalmakkor – pl. Nagyboldogasszony ünnepének vigíliáján, minden év augusztus 14-én – láthatóvá tették, hogy a nagyszabású ünnepi szertartásokban részt vehessen.³

¹ Víz László, A torinói halotti lepel és korának meghatározása (Ecclesia, ¹¹Budapest 1998) 48.

² LISNER, Margrit, Holzkruzifixe in Florenz und in der Toskana (München 1970) 111.

³ BELTING, Hans, Kép és kultusz (Balassi Kiadó, Budapest 2000).

A Sancta Maria Maior vagy Salus Populi Romani néven is említett ikon⁴ cédrusfa táblára készült, mérete 117x79 cm (1. kép). A kegykép fölött tiszteletreméltó, ősi mivolta miatt közvetlenül a pápa rendelkezett, lemásolása pedig kiközösítés terhe mellett tilos volt.⁵ (Ezt a tilalmat a pápa csak 1569-ben oldotta fel.)

A szentév körüli évek az ősi bazilika számára is megújulást, gazdagodást hoztak: a spanyol királyi pár, Ferdinánd és Izabella az első amerikai aranyszállítmányból származó aranyat ajándékozott a pápának, aki ezt a Santa Maria Maggiore templom reneszánsz mennyezetének aranyozására fordította.

Az ereklyék láthatósága a tiszteletadáson kívül lehetőséget nyújtott a szent tárgyak tanulmányozására, alapos szemrevételezésére is. Az 1500 körül készült művészi alkotások egy részénél – mégpedig a reneszánsz művészet legjobbjainak művein – ezért találkozunk olyan jegyekkel, amelyek a szentév körül bemutatott ereklyék megfigyelésére utalnak.

Albrecht Dürer 1500-ban festett önarcképe⁶ – mint ezt már sokan megállapították – apró részleteiben is sok azonosságot mutat Krisztus halotti leplének, a Torinói Lepelnek arcmásával. A Lepel negatív képének pozitívvá fordítása ma már fényképezéssel könnyen megoldható. 1500-ban azonban szükség volt a metszetek készítésében jártas mester éles látására, gyakorlott kezére, hogy az ereklyét megtekintve felfedezze rajta a negatív képet, és azt pontról-pontra át is tudja portrévá fordítani.

A firenzei Santo Spirito templom fafeszülete, amelyet Michelangelo még Lorenzo Medici szolgálatában állva készített, a Keresztfa felirattáblájának 1492-es előkerülésével áll szoros kapcsolatban. A fafeszület felirata az ereklyének megfelelően háromnyelvű, és mindhárom sora az ereklyével megegyezően jobbról balra olvasható. A tábla betűin Michelangelóra jellemző sajátosságok fedezhetők fel. Az ereklye eredeti szövegének helyes értelmezése és kiegészítése egy olyan humanista tudós közreműködését feltételezi, aki jártas volt a héber, görög és latin nyelvben,⁷ a tábla feliratát azonban maga Michelangelo készítette.

A Santa Maria Maggiore bazilika Mária-kegyképének másolását – mint már említettem – pápai rendelet tiltotta. Ugyanakkor óriási kihívást jelentett egy öntudatos reneszánsz festő számára, hogy saját magát a kép köztudatban élő festőjéhez, Szent Lukácshoz mérhesse. Képét úgy kellett megfogalmaznia, hogy a változtatások elfedjék eredetét, valójában azonban a kegykép minden fontos jellegzetessége rajta legyen.

⁴ SZILÁRDFY Zoltán, *Ikonográfia – kultusztörténet* (Balassi Kiadó, Budapest 2003) 97. „A római kegykép elsődleges nevét, a Sancta Maria Maiort, magáról a bazilikáról kapta, pestissel kapcsolatos neve pedig Salus Populi Romani.”

⁵ SZILÁRDFY 97.

⁶ Albrecht Dürer: *Önarckép. 1500. Alte Pinakothek, München.*

⁷ LISNER 111, 5. jegyzet.

Ennek a kíváncsúnak egyetlen ránk maradt festmény felel meg: Leonardo da Vinci 1503 és 1506 között festett Mona Lisa portréja. A nyárfatáblára festett kép mérete 77x53 cm (2. kép). Oldalainak egymáshoz viszonyított aránya szinte pontosan megegyezik a cédrusfára festett kegykép 117 és 79 cm-es oldalainak egymáshoz viszonyított arányával.

A félalakban ábrázolt személy a Mária-ikonon kissé balra fordul, Leonardo képén pedig ennek tükörképeként jobbra. Ha ismerjük a művész tanulmányait és vázlatrajzait, feltűnik, hogy a hozzájuk fűzött jegyzeteket fordítva, tükörírással írta. Így a megfigyelt kép optikai megfordítása bizonyára nem okozott neki gondot. Az egymásra helyezett kezek viszont a két képen azonos állásúak. Érdeemes elidőznünk hasonlóságot keresve a finoman megfogalmazott ujjaknál, a kezek lágy mozdulatánál.

Térjünk rá az arcok jellegzetességeire. A beszédes szemek a néző felé fordulnak, a száj szögletén pedig finom mosoly bújjik meg. Mona Lisa sejtelmes mosolyának a kegyképen egy-egy apró, a száj sarkaiból indított fel- és lefelé irányuló vonalka felel meg.

A Mona Lisa-portrénak Leonardo szentképeivel való rokonságára már mások is felügyeltek. Éppen a mosoly megjelenítése teszi hasonlóvá a művész Szűz Mária vagy Szent Anna képeihez.⁸

Szent Lukács Mária-ikonján hangsúlyosan szerepel a gyermek Jézus. A másolaton el kellett rejteni őt. A kutatók állítják, hogy a természet jelenségeire oly fogékony tudós és művész Mona Lisa arcvonásain a gyermeket váró anyát mutatja be.⁹ A „Maria gravida”, a gyermeket váró Mária ábrázolás nem idegen a képzőművészetben. Szobronkon, festményeken jelenik meg Mária, áldott méhe fölött a sugárkoszorúval körülvett kis Jézussal. A rejtett ábrázolásnak legszebb példája a Magyar Nemzeti Galéria Németújvárról származó, 1400 körül festett Mária-képe. Infravörös fényképezéssel előtűnik a Szűzanya kék ruhája alatt rejtőző alárajzolás: kettős vonalú mandorlában a keresztet tartó, magzati tartásban lévő Gyermek.¹⁰ Leonardo is tanulmányozta a magzat méhen belüli elhelyezkedését, jellegzetes tartását, de a Mona Lisa-kép esetében a Gyermek meglétét az anyai arc elváltozásai jelzik.

Leonardo a Mona Lisa-portrét haláláig magánál tartotta. Számára bizonyára Szűz Mária leghitelesebb arcképét jelentette ez a festmény, amelyet a szigorú tiltás ellenére sikerült titokban megalkotnia.¹¹

Gondolatmenetünk végén álljon itt a sienai festő, Duccio felirata Madonna-képének trónus-talapatáról: MATER SANCTA DEI – SIS CAUSA SENIS REQUIEI – SIS

⁸ ZÖLLNER, Frank, Leonardo da Vinci (Taschen, Köln 2002) 72.

⁹ WHITING, Roger, Leonardo, a reneszánsz ember (Budakönyvek Kft., Budapest 1993) 51.

¹⁰ TÖRÖK, Gyöngyi, Neue Erkenntnisse durch Infrarot-Reflektographie zur Ikonographie der „Maria gravida” aus Güssing (Németújvár) in der Ungarischen Nationalgalerie, in Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege (Wien 1994) 133-139, 124. kép.

¹¹ Tette vakmerő cselekedetnek számított. A gyanú elhárítása végett volt szükséges a kortárs élő személy, Gioconda „modellként” való közbeiktatására.

DUCIO VITA – TE QUIA PINXIT ITA (mivel így festette meg őt, segítse a Madonna Sienát és Ducciót.)¹² Ez a pár sor nemcsak Ducciót jellemzi, hanem tükrözi azt a büszkeséget, művészi öntudatot is, amely a reneszánsz kor művészeinek sajátja volt.

Leonardo da Vinci, a korszak legnagyobb mestere, Szent Lukáccsal versengve megalkotta saját hiteles Mária-ikonját és nem is vált meg tőle soha.

1. kép:
SAULUS POPULI
ROMANI-IKON

2. kép:
LEONARDO:
MONA LISA

3. kép:
A KÉT KÉP
EGYMÁSNAK
MEGFELELŐ
RÉSZLETEI

¹² Idézi: Boskovits Miklós, Korai olasz táblaképek (Corvina Kiadó, Budapest 1966) 5.